

СТАНОВИЩЕ

ОТНОСНО ИНСТИТУТА НА НАСТОЙНИЧЕСТВОТО И ПОПЕЧИТЕЛСТВОТО

За пълната и адекватна защита на правата на хора с ментални увреждания е необходимо да се реформира системата на настойничеството и попечителството. Сред водещите начала, залегнали в международноправните стандарти за защита на хората с увреждания, са принципите на зачитане на присъщите за човека достойнство, независимост и свободата да взема самостоятелни решения.

Международноправни стандарти:

Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (Конвенцията), подписана от Република България на 27 септември 2007 г., скъсва с всички предишни подходи по отношение на хората с увреждания като неспособни да участват в социалния живот наравно с другите. Конвенцията подчертава, че хората с увреждания са граждани, на които се полага самостоятелен живот, потвърждава, че тяхната дееспособност е равна на тази на хората без увреждания, и че тази дееспособност трябва да бъде гарантирана от всички държави, страни по Конвенцията. Конвенцията приема, че хората с увреждания имат право на подкрепа с минимална степен на ограничаване при воденето на личния им живот. Тя защитава достойнството, свободата и правото на личен живот, както и независимостта на хората с увреждания. В този смисъл е и практиката на Европейския съд по правата на човека, според който ограничаването на дееспособността е сериозна намеса в правото на лицата на личен живот и е оправдано само ако преследва правомерната цел да се защити правата и здравето на лицата от увреждане.

Запрещението и неговия икономически, социален и културен аспект като причина за нечовешкото и унижително отнасяне към хората с ментални увреждания

Ограничаването на дееспособността прави човека особено уязвим. Последниците от психичната болест или интелектуалното затруднение, в комбинация с липсата на лична и социална подкрепа, обрича хората от тази група на мизерно съществуване. Поставени под запрещение, тези хора са лишени от възможността да вземат самостоятелни решения за личния си живот и да въздействат върху средата си. Така те не са допускани до работа, губят способността си да общуват, изпадат във финансова криза, стават лесни жертви на измами, вкл. губят собствеността си в резултат на измама. Лишени от правото да избират, лицата, поставени под запрещение, са подложени на неподходящо лечение, и биват принуждавани да приемат лекарства, неподходящи качествено или количествено за техните конкретни физически данни и конкретен ментален проблем. При липса на отговорно отношение от страна на настойника/попечителя хората под запрещение оставят без жилище и са обречени на живот на улицата или против тяхната воля (и по решение на настойника им) са изпращани в социална институция. Веднъж попаднали в институция, хората под запрещение са принудени да живеят в унижителни условия, сблъскват се с неразбиране и дискриминация, липса на грижа и липса на възможности за реинтеграция обратно в обществото.

Необходимата промяна в системата на запрещението

В Семейния кодекс или в нов закон трябва да се зложат правни институти, които да имат за цел да поощрят вземането на решения от хора с увреждания, без да бъде ограничавана дееспособността им, както и да се осигурят гаранции за интересите на лицата, чиято способност за волеизявление е засегната. Понятието *запрещение*, както и понятията *настойничество* и *попечителство* трябва да получат качествено ново съдържание. Новите правни институти, трябва да се противопоставят и заместят пълното и общо ограничаване на дееспособността – **способността за вземане на решения трябва да бъде подпомагана, а ограничаването на дейността да бъде допустимо само за ограничен период от време и по отношение на конкретно определени дейности, съобразени с конкретните нужди и способности на засегнатия човек**. Пълното запрещение и настойничеството да бъде забранено. Примери за такива институти, вече въведени в законодателството на държави като Швеция, Канада, Германия и Унгария, са:

- а) предварителна декларация с указания, която да се прилага в случай на загуба на способността за изразяване на воля;
- б) подпомогнато вземане на решения;
- в) попечителство без ограничаване на дееспособността (намесване само при риск от увреда);
- г) като крайна мярка - частично попечителство за определена дейност/и и за определен срок от време.

А) Чрез предварителна декларация с указания всяко лице ще има правото да укаже какви решения да се вземат по отношение на условията му за живот в случай на бъдеща и евентуална неспособност да изяснява воля (например, да забрани разпореждане с имущество, да уреди евентуалното настаняване в социални институции), да посочи лицата, които да го подпомагат и др.

Б) Чрез подпомогнатото вземане на решения ще се постига резултат, който взема предвид нуждите на хората с увреждания, подпомага и консултира техния избор и заедно с това не нарушава принципа на тяхната независимост. Системата на подпомогнатото вземане на решения ще почива на принципите:

- 1) подпомогнатото вземане на решения не засяга дееспособността;
- 2) подпомагане не може да бъде назначено против волята на лицето;
- 3) подпомаганото вземане на решения е основано на отношения на доверие между подпомаганото лице и подпомагащото лице/а (подпомагача група или мрежа). Съдът не може да установява такива отношения, а само да потвърди съществуването им.
- 4) подпомагащото лице няма право да действа от името на подпомаганото лице. То може само да даде съвет на подпомаганото лице за целите на волеизявленията на последното.
- 5) когато трето лице влиза в правоотношения с подпомаганото лице без присъствието и знанието на подпомагащото лице, подпомаганото лице и подпомагащото лице могат да оспорят такъв договор в съда.
- б) подпомагащото лице има право да участва и да съветва във всеки случай, когато подпомаганото лице сключва или преговаря за договор, явява се пред орган на властта, явява се в качеството на страна или свидетел пред съда или административен орган,

или при какъвто и да било случай, когато подпомаганото лице прави волеизявления или правни сделки.

7) при изпълнение на задълженията си подпомагащото лице се ръководи от желанията и интересите на подпомаганото лице. То не осъществява какъвто и да било неправомерен натиск върху подпомаганото лице с цел да промени решението му и заедно с това не може да придобие никакви неправомерни облаги от волеизявленията на подпомаганото лице.

В) Чрез института назначаване на попечител по отношение на определени дейности, без да се прибегва до ограничение на дееспособността - попечителят взема решения, но не вместо лицето под попечителство, а съвместно с него и то само по отношение на тези предварително определени дейности. Попечителство без ограничаване на дееспособността е по-леко рестриктивен метод на упражняване на попечителство от частичното попечителство (вж. б. "Г"). Неговата особеност е, че ролята на попечителя е да даде подкрепа в случай, че лицето, на което е попечител, може да навреди на себе си чрез пропускането на определено действие (например, да кандидатства за социална помощ).

Г) С оглед на принципа за минимално необходима намеса, дееспособността на лицето не бива да бъде ограничавана, освен ако е напълно наложително, като се вземат предвид всички обстоятелства от значение за лицето. Ограничението на дееспособността на лицата следва да се прилага само по отношение на такива дейности, в които е доказано, че прилагането на подпомаганото вземане на решения или други мерки за защита са неефективни при воденето на делата на лицето и че непоставянето под попечителство би нанесло сериозна вреда на засегнатото лице. Поставянето под частично попечителство би следвало да има второстепенен приоритет спрямо всяка друга по-малко ограничителна мярка (като предварителната декларация с указания) и би следвало да се използва в краен случай, само ако всяка друга мярка се е оказала неефективна.

Никоя от защитните мерки обаче, предприети спрямо хора с увреждания, не бива да довежда до пълното и общо лишаване от дееспособност. Пълното запрещение трябва да се премахне. То възпрепятства засегнатото лице да извършва дори тези дейности, за които човекът има всички необходими умения. При това, ограничаването до минимум възможността за вземане на самостоятелни решения пречи на придобиването на нови умения.

Наред с дотук изброените правни институти, в Семейния кодекс следва да се предвиди възможност за търсене на отговорност от попечителя при неизпълнение на неговите задължения, както и да се създадат гаранции за предотвратяване на конфликта на интереси и злоупотребата с права.

Необходимо е да се въведат засилени процедурни гаранции за осигуряване на най-добрия интерес на лицето, което се поставя под запрещение, по време на съдебното производство: задължителна и специализирана в областта адвокатска защита, застъпничество от трети лица или организации, обосноваване на съдебно-психиатричните експертизи и критичност при тяхното приемане.

БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНСКИ КОМИТЕТ

Заедно с това, следва да се предвиди достатъчно дълъг преходен период за промяна на поставените запрещения, преоценка на засегнатите случаи и въвеждането на посочените по-горе мерки с възможност за последващ и периодичен мониторинг върху прилагането и ефекта им.

24.11.2008 г.

адв. Анета Генова и адв. Даниела Фъртунова,

Програма за правна защита,
*Проект за застъпничество и правна защита на лица с
психични, интелектуални и емоционални разстройства,*

Български хелзинкски комитет